

Franczel Richárd

Tartalom, elemzés, értelmezés

2009. november 7-én a német Die Welt interjút közölt Kertész Imrével 80. születésnapja alkalmából. A Nobel-díjas író a beszélgetés során Magyarországhoz, illetve annak fővárosához való kötődéséről kifejtett véleménye alapos felzúdulást keltett a hazai sajtóban. A botrány egyfajta fordítási és interpretációs mezőben is megjelent, az író szerint ugyanis számos internetes orgánus félrefordította szavait. Az alábbiakban az interjú eredeti szövegét vesszük górcső alá, illetve néhány online sajtótermékben az elmondottak visszhangját tekintjük át.

Kertész Imre kijelentéseinek lehetséges csoportosítása

A Tilman Krause által készített interjú eredeti szövegében¹ Kertész Imre Magyarországhoz való kötődésével, illetve a nemzeti hovatartozásával kapcsolatos kijelentéseire fókuszálunk, amelyek alapul szolgáltak a botrány kirobbanásához. Az egyes idézeteknél – ahol szükséges – zárójelben feltüntetésre kerül a német nyelvű szöveg is a fordításból eredő problémák nyomtatékosítása céljából. Alapkiindulópontként

megállapítható, hogy Kertész Imre kijelentéseit nem vizsgálhatjuk kizárólag egy kontextusban. Magyarországgal és a magyarsággal kapcsolatos állásfoglalásokat három csoportra érdemes bontanunk. Az első csoporthoz az inkább társadalom- és politikakritikát tartalmazó megfogalmazásokat sorolhatjuk. A második csoportot azok a megjegyzések képezik, amelyek egyszerre fejezik ki a társadalomra és politikára vonatkozó kritikáját, illetve

¹ Forrás: <http://www.welt.de/die-welt/kultur/literatur/article5116030/Ich-schreibe-keine-Holocaust-Literatur-ich-schreibe-Romane.html>. Magyar fordításához lásd Népszabadság: http://www.nol.hu/belfold/ebbol_lett_a_botran_y__a_teljes_kertes-z-interju_magyarul_

a Magyarországhoz való kötődésének hiányát (néhol a kettő között ok-okozati kapcsolatot is feltételezve). Végül a harmadik csoportba tisztán a Magyarországhoz való kötődésével, illetve a nemzeti hovatartozásával kapcsolatos identitás-kijelentések tartoznak. Nézzük meg ezek alapján az interjúban elmondottakat!

Kertész már rögtön a második kérdésre adott válaszában egy John Fitzgerald Kennedyre emlékeztető gesztussal indít, miszerint „én egy berlini vagyok” („*Ich bin ein Berliner*”). A következő kérdés után viszont azonnal világossá teszi, hogy nem pusztán a kérdezőnek szánt szokásos bókról van szó. Az immáron régóta Berlinben élő író ugyanis egyértelműen rögzíti, hogy ő egy nagyvárosi ember, ekként pedig nem kötődik Budapesthez, a város ugyanis teljesen balkanizálódott, egy nagyvárosi ember pedig Berlinhez kötődik. Kertész szavai itt egyértelmű magyar társadalom- és politikakritikát is jelentenek, de egyúttal a magyar fővároshoz való kötődésének hiányát, vagy legalábbis ambivalenciáját vetíti előre, ezért ezen kijelentését a második kategóriába sorolhatjuk. Ráadásul itt joggal feltételezhető, hogy a kettő között Kertész számára ok-okozati kapcsolatot is fennáll.

Az interjú további szakaszában előbb fokozatosan ráerősít az elején tett megnyilvánulására, majd mindennél egyértelműbbé teszi véleményét. Ezen gondolatainál viszont már nem kerülhetjük meg az említett fordítási és interpretatív mező problematikáját. A kérdező Budapest tíz évvel ezelőtti színességére és vidámságára utalásakor az író először kihangsúlyozza, hogy mindez csak turisták által érzékelhető külsín, a helyzet az elmúlt tíz évben folyamatosan romlott. A szélsőjobboldal és az antiszemiták váltak hangadóvá („*Rechtsextreme und Antisemiten haben das Sagen.*”). Ez utóbbi mondat volt az egyik, amelyik félrefordítását Kertész a botrány nyomán született újabb Krause-interjúban² konkrétan is megemlítette. Furcsa módon a legfőbb ludas ebben az elfogultsággal és szándékossággal nehezen vádolható MTI volt, aki először helytelenül adta közre az interjú fordítását. Az első MTI-szövegben ugyanis az állt, hogy Magyarországon „a szélsőjobboldal

² Forrás: <http://www.welt.de/die-welt/kultur/article5152045/Ungarn-diskutiert-ueber-das-WELT-Interview-von-Imre-Kertesz.html>

és az antiszemiták uralkodnak”, és ezt számos online sajtótermék is így vette át.³ Noha kétségtelen, hogy nem tekinthetünk el a fordításból (is) eredő interpretációs problémáktól, Kertész radikális kritikája itt is világos és egyértelmű. Ezen megjegyzése ugyanakkor semmiképpen sem vethető fel az „identitás-kontextusban”, hiszen bárhogy is fordítjuk, itt újfent maximum csak egyfajta politikai kritikáról beszélhetünk.

Válaszának folytatásában felhívja a figyelmet, hogy a magyarság régi terhei – a hazugság és az elfojtásra való hajlam – jobban érvényesülnek, mint eddig bármikor. („*Die alten Laster der Ungarn, ihre Verlogenheit und ihr Hang zum Verdrängen, gedeihen wie eh und je.*”) Magyarország háborús szerepe, Magyarország és a fasizmus, Magyarország és a szocializmus kérdések nincsenek feldolgozva. Ezen kijelentések – bármennyire is radikálisak – ugyancsak a kritikai kontextusban értelmezhetőek inkább, de a magyarsággal mint kollektív entitással és ezen kollektíva hajlamaival kapcsolatos feltételezések miatt ezt már az identitás-kijelentések kategóriájába is sorolhatjuk, hiszen kiolvashatóak belőle Kertész Imre, mint egyén és a magyarság, mint kollektív entitás közötti távolságtartás és határmegvonás. Ennek kapcsán fontos kihangsúlyozni a Kertész által, az említett újabb interjúban megjelölt másik félrefordítást is, mely szerint a fenti gondolatát számos sajtótermék úgy rövidítette le, hogy „Magyarország a hazugok országa”.⁴

A soron következő kérdésben a kérdező provokatívan rákérdez Kertész Magyarországhoz való kötődésére. A válaszában az író ekkor kvázi radikalizálva az eddig elmondottakat – a fentiekben említett harmadik csoportba sorolható – tisztán identitás-kijelentésekre ragadtatja magát. Kifejti, hogy ő maga az európai kultúra terméke, egy dekadens, egy gyökértelen. Itt érkezünk el az interjú legsúlyosabb mondataihoz: „...ne kössön engem Magyarországhoz! ...a nemzeti hovatartozás számomra nem érvényes.” („...*stempeln Sie mich nicht zum Ungarn. ...nationale Zugehörigkeiten gelten nicht für mich.*”).

³ Lásd erről például Népszabadság Online: http://www.nol.hu/lap/mo/20091111-kerteszmre-interju_az_unnepi_interjurol, vagy 168 óra Online: <http://www.168ora.hu/globusz/kertesza-szelsojobboldal-es-az-antiszemitak-uralkodnak-46263.html>

⁴ Lásd például Magyar Nemzet Online: <http://www.mno.hu/portal/674945?searchtext=kert%C3%A9sz%20imre#>

Az interjúból témánk szempontjából még két elemet érdemes kiemelni. Kertész Imre kifejti azt is, hogy a szocializmus évei alatt egyetlen államilag engedélyezett könyvet sem olvasott el, mert az ízlésének nem felelt meg, kifordult tőle a gyomra. Noha megemlíti, hogy van néhány szerző, akiket tisztel (hármát tart csak említésre méltónak: Krúdy Gyula, Szomory Dezső, illetve Márai Sándor, de az utóbbi regényei már nem érik el szerinte a modern színvonalát, amit megítélése szerint Nádas Péterrel ők pótolnak), ebben mégis több van, mint puszta kritika. A magyar irodalom említett időszakának illetően summázata – bármily ellentmondásos is ez a korszak – óhatatlanul magában rejti a közlő (pláne egy író) nemzeti identitással kapcsolatos attitűdjeinek kérdését is, ezért ezen megnyilvánulását a második kategóriába sorolhatjuk. A másik kiemelhető elem az interjú vége felé olvasható, ahol Kertész egy példa erejéig visszatér Magyarországhoz, ahol állásfoglalása szerint az antiszemitizmus a nációkkal nem tűnt el. Ezen véleményét egyértelműen a kritikai kontextusba helyezhetjük.

Kertész Imre kijelentéseinek három kontextusa:

Társadalom- és politikakritika	Kritikai és identitás-kijelentések	Tisztán identitás-kijelentések
<p>Budapest színessége, vidámsága csak „turistakülsín”. „A helyzet az elmúlt tíz évben folyamatosan romlott. A szélsőjobboldal és az antiszemiták váltak hangadóvá.”</p> <p>„...Magyarország példáján látható az is, hogy az antiszemitizmus a nációkkal nem tűnt el.”</p>	<p>„Én egy berlini vagyok! ... Én egy nagyvárosi ember vagyok ... nem köthető Budapesthez. Az a város teljesen balkanizálódott.”</p> <p>„A magyarság régi terhei – a hazugság és az elfojtásra való hajlam – jobban érvényesülnek, mint eddig bármikor. Magyarország háborús szerepe, Magyarország és a fasizmus, Magyarország és a szocializmus: mindez nincs feldolgozva...”</p>	<p>„Én az európai kultúra terméke vagyok. Egy dekadens, ha így akarja”. Egy gyökértelen. Ne kössön engem Magyarországhoz! A faji és nemzeti hovatartozás számomra nem érvényes”.</p>

További adalékként megállapíthatjuk, hogy a Kertész Imrével készített interjúban megfigyelhető egyfajta intenzitásnövekedés, ahogyan az első mondatokban tapasztalható

finom és diplomatikusabb utalásokat, célzásokat a kérdező növekvő érdeklődésének (néhol provokálásának) hatására egyre erőteljesebben konkretizálja. Ez a fajta dinamizálódás kezdőpontjának a „nagyvárosi berlini” kijelentést, végpontjának pedig a „gyökértelen dekadens” önminősítést jelölhetjük meg, mely a nemzeti hovatartozás érvénytelenségét, és a Magyarországhoz kötés kifejezett (és ki is mondott) elutasítását szimbolizálja. Az identitás-kontextus is itt a legerősebb. Az interjú ezután elszakad a kérdéskörtől, a vége felé tett kritikai visszautalás pedig – mint említettük – nem függ össze az identitás problematikájával.

Fontos kihangsúlyozni, hogy Kertész Imre november 10-én a Die Weltnek újabb interjút adott, melyben a – fentiekben már említett – félrefordításokon túl arra is felhívta a figyelmet, hogy a magyarok (a képzeteket kivéve) nem ismerik az iróniát, a magyar polgárság megszűnt, és a nemzeti örökség humortalan védelmezői pedig minden kritikát a saját fészükbe való piszkításként értelmeznek. Kertész itt a már „természetesnek vehető” kritikáin túl ismét vonalat húz maga és a magyarság, mint kollektív entitás közé, gazdagítva ezáltal a fenti második „vegyes” csoport példáit.

Kertész Imre két állítása és félrefordítása

Kertész Imre állításai németül	Kertész Imre állításai magyarul	Félrefordítások
„ <i>Rechtsextreme und Antisemiten haben das Sagen.</i> ”	A szélsőjobboldal és az antiszemiták váltak hangadóvá.	Magyarországon a szélsőjobboldal és az antiszemiták uralkodnak.
„ <i>Die alten Laster der Ungarn, ihre Verlogenheit und ihr Hang zum Verdrängen, gedeihen wie eh und je.</i> ”	A magyarság régi terhei – a hazugság és az elfojtásra való hajlam – jobban érvényesülnek, mint eddig bármikor.	Magyarország a hazugok országa.

Az online sajtótermékek interpretációi

Az alábbiakban röviden hat online sajtóterméket, két-két napilapot (Népszabadság Online, Népszava Online, illetve Magyar Nemzet Online, Magyar Hírlap Online) és egy-egy hetilapot (168 óra Online, illetve Heti Válasz Online) vizsgálunk meg abban a tekintetben, hogy milyen negatív/pozitív interpretációi születtek a Kertész-interjúnak. A fentebb említett félrefordításokból eredő problémákat ehelyütt külön már nem tárgyaljuk (illetve az adott sajtóterméken belüli műfaji elválasztásoktól is eltekintünk).

A Népszabadság Online (NOL) november 8-ai beszámolójának címéül a „*Ne kössön engem Magyarországhoz*”⁵ kijelentést választja, rátapintva ezzel az identitás-kijelentések lényegére. Egyedül Radnóti Sándor *Kertész Imre, a sértett*⁶ címet viselő (később még említett) írásában fedezhetünk fel mérsékelt kritikát, a szerző ugyanis többek között rámutat Kertész engesztelhetetlenül radikális országítéleteire, Berlin naiv magasztalására, illetve az írónak a balkanizálódott Budapesttel szembeszegülőök melletti szolidaritását hiányolja, de írása végén teljes mértékben védelmébe veszi. A NOL összes többi vizsgált vonatkozó írásában sem manifeszt, sem látens módon nem fogalmazódik meg negatív kritika az író gondolataival kapcsolatosan. Sőt, egyik cikkében⁷ a NOL fontosnak érezte a párhuzam vonását Kertész és egy ugyancsak Berlinben élő, és országát erőteljesen bíráló francia író között, lévén, hogy nemcsak a mi írónknak jobb Berlinben. Összegezve tehát elmondható, hogy Kertész Imre Népszabadságot is nevesítő kritikája tehát csak a NOL által is idézett félrefordításokon alapult.

A Népszava Online két vonatkozó írásában egyetlen egy negatív jellegű megjegyzést sem találhatunk az interjú kapcsán, mind Dési János, mind Andrassew Iván (különösen utóbbi) meglehetősen vehemenciával védi meg Kertész Imrét minden öt ért támadástól.⁸

⁵

Forrás: http://www.nol.hu/belfold/kerteszh_imre___magyarorszagon_az_elmult_tiz_evben_folyamatosan_rosszabbodott_a_helyzet_

⁶ Radnóti Sándor: *Kertész Imre, a sértett*. Népszabadság Online. Lásd: http://nol.hu/belfold/kerteszh_imre_a_sertett

⁷ Forrás: http://www.nol.hu/kulfold/nem_csak_kerteszh_imrenek_jobb_berlinben

⁸ Forrás: <http://www.nepszava.hu/default.asp?cCenter=OnlineCikk.asp&ArticleID=1262481>, illetve <http://www.nepszava.hu/default.asp?cCenter=OnlineCikk.asp&ArticleID=1264717>

A Magyar Nemzet Online cikkei közül meglepő módon mindössze két cikket ad ki a honlap keresőprogramja a témáról. Az egyik a *Hazugok és antiszemiták országa: Kertész Imre a magyarokat szidja*⁹ sokatmondó címet viselő írás viszont még november 16-án is a legolvasottabb írásként van feltüntetve. Ebben az első MTI-s félrefordítások továbbra is szerepelnek. A másik írás pedig beszámol az ATV egyik műsoráról¹⁰, idézve Iványi Gábor közismerten liberális gondolkodót, aki szerint Kertész azon megnyilatkozásával, hogy egyetlen egy államilag engedélyezett könyvet sem olvasott a szocializmus idején, egy kicsit valóban elvetette a sulykot, bármennyire is nyilvánvalóan a rendszer által támogatott írókra gondolt kijelentésekor.

A Magyar Hírlap Online (MHO) foglalkozik a témával a legintenzívebben. Az egyik írás egyenesen magyargyűlölőnek nevezi az írókat (*A magyargyűlölő Kertész Imre magát sem olvasta?*¹¹), és a szocializmus alatti irodalommal kapcsolatos imént említett vélemény kapcsán Kertész önellentmondására hívja fel a figyelmet, hiszen a *Sortalanság* című műve is először 1975-ben, a szocializmus idején jelent meg Magyarországon. A cikk több értelmiségi gondolkodó véleményét vonultatja fel, levonva a konzekvenciát, hogy Magyarországot nemzetközi tekintetben járhatja le mindaz, amit Kertész újra és újra megfogalmaz róla. Egy másik írásban¹² Alexa Károly Kertész megnyilatkozása alapján többek között azt a kérdést boncolgatja, hogy egyáltalán tekinthetjük-e „nagy” illetve „magyar” írónak azt az „iskolázatlan” Kertész Imrét, akinek horizontján nem találjuk ott Weöres Sándort, Illyés Gyulát, Füst Milánt vagy Örkény Istvánt. Konklúzióként pedig megállapítja, hogy gyalázkodásai talán mégiscsak azt jelzik, hogy fontos számára Magyarország. Az MHO egyik legkeményebb hangvételű írásának címe *Emerich Gärtner*¹³, ami Kertész Imre nevének német fordítása, és félreérthetetlenül jelzi a szerzőnek az író identitás(zavar)ára vonatkozó határozott véleményét. Vámos György szerint Kertész „gyökértelenségének” hangoztatásával

⁹ Forrás: <http://www.mno.hu/portal/674945?searchtext=kert%C3%A9sz%20imre#>

¹⁰ Iványi Gábor metodista lelkész véleménye az ATV Pont 7 című műsorában. Forrás: http://atv.hu/videotar/091108_optimista_gondolat_hogy_nem_lesz_konyveges_hazankban.html

¹¹ Lásd erről Magyar Hírlap Online:

http://www.magyarhirlap.hu/kultura/a_magyargyulolo_kerteszes_imre_magat_sem_olvasta.html

¹² Forrás: http://www.magyarhirlap.hu/velemeney/ich_bin_ein_berliner.html

¹³ http://www.magyarhirlap.hu/velemeney/emerich_gartner.html

az őt szeretni akaró magyar zsidóságot is megsértette, akik maguk közül valóként zárták a szívükbe őt. A szerző úgy fogalmaz, hogy *„én önt megtagadom mint magyart is és mint magyar zsidót is. Megsértette azoknak az emlékét, akik izraelita vallásuk miatt Buchenwaldban maradtak...”*. Azt kéri az írótól, hogy többet inkább ne is jöjjön Magyarországra és mondjon le állampolgárságáról, mert ez szerinte neki úgyis csak nyűg. Végül kiemeli Szentmihályi Szabó Péter író korábbi, az *„imrekertészség”* jelenségre vonatkozó megállapításának érvényességét azzal, hogy most már helytállóbbnak látja az Emerich Gärtner megnevezés használatát.

A két említett hetilap közül a 168 óra Online csak két beszámolót közöl a Kertész Imrével készített interjú kapcsán, de kapcsolódó publicisztikát nem közölnek. A liberális kötődésű online sajtótermék ezirányú „érdektelensége” a hasonló témákkal kapcsolatos érzékenysége okán meglepőnek tűnik.

Végezetül a Heti Válasz Online két szorosabban is kapcsolódó anyagot közöl a témában. Az egyik mérsékeltebb hangvételű cikkben a szerző egy Kertésszel készített, még nyersebb (de nem kifejezetten a magyar identitására vonatkozó) megfogalmazásokat tartalmazó interjúját tekinti át. A másikban¹⁴ Stumpf András sarkos felütéssel kezdi írását: *„komikus, amikor egy író fontosabbnak gondolja magát, mint amennyire az. Kertész Imre ebbe szaladt bele.”*. A szerző nem találja az iróniát Kertész megfogalmazásaiban, ami kapcsán a magyarságnak szemrehányást tett második interjújában. Ugyanakkor kiváló műnek tartja a Sorstalanságot, és szerinte nincs semmi újdonság abban, amit mondott, hiszen korábban már számtalanszor tett hasonlóan negatív kijelentéseket például a számára feleslegessé váló Budapest szellemi atmoszférájával kapcsolatosan. Stumpf sokkal inkább azt tartja meglepetésnek, hogy szerinte Kertész – a második Welt-interjújában – tőle szokatlan módon magyarázkodásba kezdett, ráadásul úgy, hogy közben további sértéseket is sikerült elkövetnie. Végezetül meglehetősen radikálisan úgy összegez, hogy a manapság egyre divatosabbá váló, saját nemzetét gyalázó értelmiségi póz kongóan üres.

¹⁴ http://www.hetivalasz.hu/cikk/0911/szegeny_kerteszi_imre

Konklúzió

Nem meglepő, hogy a fent vizsgált online sajtótermékek közül a jobboldali kötődésűekben keltett nagyobb érdeklődést a téma, és rendre (hol mérsékelten, hol radikálisan) negatív összefüggésben interpretálták az interjút és magát az író. Az egyetlen Nobel-díjas magyar író nemzeti identitásával kapcsolatos attitűdjei a hovatartozás kérdését mindig fajsúlyosnak tekintő jobboldali sajtóban tehát érthetően jóval nagyobb visszhangot váltottak ki. A problémát ezért a közlő (megértésének) oldaláról is fel kell vetni. Ennek kapcsán egyértelműen kijelenthetjük: Nem érthetjük meg Kertész Imre gondolatait sorsa, vagy inkább sorstalansága nélkül! Egyik Kertész Imrét tisztelő, fentebb már idézett szerző a kibontakozott botrány kapcsán felhívja a figyelmet, hogy egy nemzet kultúrájának tudni kell méltányolni azon nagy alakjait, akik megvetéssel vagy semmibevevéssel fordulnak szembe vele¹⁵. Ezen kijelentés Kertész Imre esetében – azon túl, hogy jókora sértést tartalmaz – álláspontunk szerint azért sem értelmezhető, mert a Nobel-díjas író nem megveti, vagy semmibe veszi hazáját, nemzeti kultúráját, hanem vaskos és súlyos társadalmi és politikai (néhol történelmi) kritikája kifejtése közben megnyilatkozásaival sokkal inkább saját nemzeti identitásának és önazonosságának fájdalmas tragédiáját és hiábavaló útkeresését hirdeti. A fentiekben elemzett tisztán identitás-kijelentései sem a hazájának lealacsonyítására, hanem saját identitásának sorsszerű ambivalenciájára utalnak. Az író a sorok között voltaképp nem az országaról, hanem magáról beszél. Óriási különbség.

¹⁵ Radnóti Sándor: Kertész Imre, a sértett. Lásd: http://nol.hu/belfold/kerteszh_imre__a_sertett